

YAYIN NO: 2

ZIYA GÖKALP'TE TÜRKÇÜLÜK AKIMI

Yard. Doç. Dr. Cihan Osmanağaoğlu

ISBN 978-975-01599-1-6

1. BASKI - İSTANBUL, OCAK 2008

© **ON İKİ LEVHA YAYINCILIK A. Ş.**

ABİDE-İ HÜRRİYET C. 259/A3 AKMAN İŞ MERKEZİ K: 7 ŞİŞLİ / İSTANBUL
TELEFON: (212) 343 09 02 / FAX: (212) 230 35 65

Web : www.onikilevha.com.tr
E-Posta : bilgi@onikilevha.com.tr
Dağıtım : dagitim@onikilevha.com.tr

KAPAK : ESG
DİZGİ : ESG
BASKI : Sena Ofset - (212) 613 38 46

Yard. Doç. Dr. CİHAN OSMANAĞAOĞLU

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Türk Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ZIYA GÖKALP'TE TÜRKÇÜLÜK AKIMI

surlarla üzeri örtülen ekonomik gerekçeler gibi) nedeni ne olursa olsun, var olduğu düşünülen mücadele sebepleri, toplumlar halinde yaşayan insanların tümünün barış ve huzur içinde yaşamasına engel olmaktadır.

Toplumların (milletlerin) birbirleriyle mücadelelerinin temelinde, milliyetler ilkesi, bireylerin sahip oldukları milli duygular da zikrediliyorsa, bu noktada, Türk milliyetçiliğinin de araştırılması gerekir. Türk milliyetçiliği hangi vasıfları taşır? Saldırgan mıdır? Yoksa bir "tepki" –dolayısıyla bir savunma– milliyetçiliği olarak mı doğmuş ve gelişmiştir? Bu bağlamda fikirleri incelenmesi gereken kişi Ziya Gökalp'tir. Çünkü Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaşan yolda, Türk milliyetçiliğinin teorisini oluşturan kişidir.

Çalışmada Gökalp'in kendi eserlerinden, makalelerinden yararlanıldığı gibi, onun hakkında eser veren veya yazdıkları kitaplarda düşünürün görüşlerine değinip, bu görüşleri değerlendiren yazarların fikirlerinden de yararlanılmıştır. Ülken, Baltacıoğlu, Fındıkoğlu, Heyd gibi. Tezin yazıldığı tarihten, yayına hazırlandığı tarihe kadar geçen sürede, düşünür hakkında yazılan yazılar dikkate alındığında, tezde ileri sürülen yorumlara eklenecek ya da söz konusu yorumların değiştirilmesini gerekli kılacak orijinal bir fikirle karşılaşılammış olduğu belirtilmelidir.

Halen güncelliğini koruyan, Ziya Gökalp'in Türkçülüğe ilişkin fikirlerini, Yüksek Lisans Tezi kapsamında çalışma sürecimde, öncelikle yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, danışman hocam Prof. Dr. Cemal Bali Akal'a teşekkür etmek istiyorum. Yine burada teşekkür etmeden geçemeyeceğim bir diğer hocam da Prof. Dr. Ömer Yörükoğlu'dur. Zira kendisi bu tezin savunma jürisinde bulunmuş, teze ilişkin yaptığı olumlu eleştirilerinin yanında, hakimlikten akademisyenliğe dönen meslek hayatımda destekleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca sevgili Zehra'ya (Şeker), aileme, özellikle anneciğime, son beş aydır hayatımın en değerli kişisi haline gelen biricik yeğenime, Zeynep Ceren'ime, çalışmanın okuyucuya iletilmesi aşaması için de Doktora dönem arkadaşım sevgili Erol'a (Öz) ve On İki Levha Yayıncılık çalışanlarına teşekkür ederim.

Cihan Osmanağaoğlu
İstanbul, 2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
Birinci Bölüm	
TÜRKÇÜLÜK, MİLLİ KÜLTÜR, MEDENİYET VE ÇAĞDAŞLAŞMAK.....	7
I- TÜRKÇÜLÜK NEDİR? MİLLET NEDİR?	7
A- Millet ve Irk.....	8
B- Millet ve Kavim	10
C- Millet ve Coğrafya (Ülke).....	11
D- Millet ve Siyasi Teşkilat (Devlet).....	11
E- Millet ve Ümmet.....	13
F- Millet ve Herhangi Bir Cemiyet.....	13
II- TÜRKÇÜLÜK VE TURAN MEFKÜRESİ (İDEALİ).....	18
A- Mefkûre Nedir?	18
B- Gökalp'te Turan Mefkûresi (İdeali).....	25
C- Türkçülük Turancılık mıdır?	34
III- HARS (MİLLİ KÜLTÜR), MEDENİYET VE MUASIRLAŞMAK (ÇAĞDAŞLAŞMAK).....	38
A- Hars (Milli Kültür) Nedir?	39
B- Medeniyet Nedir?	48
C- Hars (Milli Kültür) ve Medeniyet İlişkisi	55
D- Muasırlaşmak (Çağdaşlaşmak) Nedir?.....	64
İkinci Bölüm	
TOPLUM, BİREY, DEVLET	75
I- CEMİYET (TOPLUM), FERT (BİREY) İLİŞKİSİ.....	75
A- Cemiyet Nedir? Cemiyet Şekilleri	75
B- Cemiyet (Toplum) İçinde, Ferdin (Bireyin) Yeri.....	84
C- Hürriyet (Özgürlük), Eşitlik, Adalet	94

II- DEVLET NEDİR? DEVLET YAPISI	106
A- Devlet Nedir?	106
B- Lâik-Hukuk Devleti.....	114
C- Korporatif Yapı.....	124
D- Demokrasi ve İktisadi (Ekonomik) Düzen	132
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA	155

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AY	: Anayasa
B.	: Baskı
Bkn.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
dn.	: Dipnot
haz.	: Hazırlayan
k.y.	: Kent yok
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	: Tarih yok
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı

Birinci Bölüm

TÜRKÇÜLÜK, MİLLİ KÜLTÜR, MEDENİYET VE ÇAĞDAŞLAŞMAK

I- TÜRKÇÜLÜK NEDİR? MİLLET NEDİR?

Gökalp'in tarifine göre, "Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir".¹ Düşünür, Türkçülüğün tanımını bu şekilde yaptığı için, öncelikle "millet" kavramını açıklamaya çalışmıştır. Onun bu açıklamalarına girmeden evvel bazı yazarların aynı kavram hakkındaki incelemelerine bakıldığında, İzzet'in 1923 yılında kaleme aldığı eserinde, millet kelimesinin, Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş eski bir kelime olduğunu, ancak buna verilen anlamın yeni olup Batı'dan geldiğini, Arapça karşılığının, din birliğiyle birbirlerine bağlanan insanların bütününe ifade ettiğini vurguladığı görülmektedir.² Aynı şekilde millet sözcüğünün Arapça kökenli olduğunu -din ortaklığı esasına dayanan insan topluluğunu ifade etmek için kullanıldığını- belirten Göze de söz konusu kavram için günümüz anlamı bakımından Fransızca "nation" kelimesinin karşılığı şeklinde "daha çok soy ve dil birliğine dayanan, uzun süreden beri ortak çıkarları bulunan, aynı toprak üzerinde yaşayan kişilerden kurulu bir insan çoğunluğunu hatıra getirir"³ demektedir. Tanımı "soy birliği", "aynı toprak üzerinde yaşama şartı" içermeyen, milleti oluşturan unsur olarak duygu ve düşünce birliğini gören Sadak "dil birliği, kültür, yani duygu ve düşünceler birliği, ülkü birliği ... bu unsurlarla birbirine bağlı yurttaşlardan meydana gelen siyasi ve sosyal cemiyet"⁴ şek-

1 Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, haz. Mehmet Kaplan, 2. B., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 16.

2 Mehmet İzzet, Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat, haz. Halil Açıkgöz, 3. B., İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., 1981, s. 41, 47.

3 Ayferi Göze, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, 4. B., İstanbul, Beta Basım Yayın ve Dağıtım A.Ş., 1993, s. 521.

4 Necmeddin Sadak, Sosyoloji, 4. B., İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, s. 42.

linde milleti ifade etmiştir. Millet tabiri yerine "ulus" tabirini tercih eden Özgüç, Sadak'tan pek farklı olmayan tanımında "ulus, duygu, düşünce ve dilekleri birbirine benzeyen kişilerin meydana getirdiği bir toplumdur"⁵ demiştir. Bu şekilde milleti oluşturan insanların ortak geçmişleri vardır; çoğunlukla aynı dili konuşurlar, bir arada yaşama isteği içindedirler, sevinçte ve tasada ortaklırlar.⁶

Milletin çeşitli tanımlarının yapılmasının nedeni olarak, bünyesinin karmaşıklığını ve unsurlarının yer yer değişen şartlara göre farklılığını gösteren Ülken, ırkçı, iktisatçı, coğrafyacı hatta dilci millet tanımlarının hep tek yönlü ve yanlış olduğunu söyleyerek, "kültür ve gelenek birliği diye tanımlamak doğru olur"⁷ demiş, biraz daha ayrıntılı olarak "bir toprak üzerinde bağımsızlıkla yaşayarak ve bir kütür birliğine dayanarak çağdaş uygarlık şartlarına göre gelişmekte olan toplumlara millet diyoruz"⁸ şeklinde kavramı tanımlamıştır.

Gökalp'in millet anlayışına gelindiğinde, o, kavramın ne anlama geldiğini söylemeden önce, ne olmadığını tespiti çalışmış,⁹ bu tespitte millet hakkındaki farklı görüşlere göre, milleti oluşturduğu ileri sürülen bir takım faktörleri ve bunların milletin ilişkilerini şu şekilde incelemiştir:

A- Millet ve Irk

Düşünür ırkı, "yapı benzerliği gösteren tipler"¹⁰ şeklinde tarif etmiştir ki burada söz konusu yapı benzerliğinin, beden ve gövde yapısına ilişkin benzerlikler olduğu, bir başka eserindeki, "ırklar, insan anatomisine ait türlerdir"¹¹ ifadesinden anlaşılmaktadır.

Irk kavramının ne olduğunu belirtmekle beraber, söz konusu unsurun milletin tarifinde yer işgal etmemesi gerektiğine delil olarak, tarih öncesi zamanlarda bile, savaşlarda esir almalar, göçler, kız alıp vermeler gibi nedenlerle, ırk bakımından saf toplumların bulunmamasını göstermektedir.¹² Ayrıca millet, ırk demek değildir

5 Ali Rıza Özgüç, *Ulus Nedir?*, İstanbul, Halk Eğitimi Yayınları, 1964, s. 4.

6 Özgüç, a.g.e., s. 4.

7 Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969, s. 205.

8 Ülken, a.g.e., s. 205.

9 Ziya Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, C. I, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, 1973, s. 225.

10 Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, haz. Yalçın Toker, 2. B., İstanbul, Toker Yayınları, 1992, s. 71.

11 Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, haz. Yalçın Toker, İstanbul, Toker Yayınları, 1989, s. 22.

12 Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, s. 225.

derken, ırkın (anatomik özelliklerin), sosyal karakterleri oluşturmadığını, bunu terbiyenin (eğitimin) belirlediğini söyleyerek, ırkın sosyal karakterlerle ilişkisini ortadan kaldırmış,¹³ sosyal karakterlerle ilişkisi kalmayan söz konusu kavramın, sosyal karakterlerin bütünü olan milliyetle de bağlantısını kesmiş,¹⁴ ona diğer unsurların yanında ek bir unsur olarak da millet tanımında yer vermemiştir.

Gökalp gibi çoğu yazar da ırkın, millet kavramının belirleyicisi olmaması gerektiği düşüncesindedirler. Şöyle ki "ırk teorisine göre saf, karışmamış ırklar, karışık ırklardan fikir, ahlak bakımından daha yüksektir. Bu ırk safiyeti bazı milletleri, bu suretle tarihî bir vazifeye mukadder kılmıştır"¹⁵ diyen Sadak ırkların, tarih esnasında birbirlerine karıştıklarını, bu nedenle ırkın milleti oluşturan bir unsur olarak kabul edilemeyeceğini söylemiştir.¹⁶ Bir insan ırkından bahsedebilmek için, temiz tutulan, saf bir halde korunan Arap atı, Van kedisi gibi bir insan topluluğu mevcut olmalı, aksi halde insan ırkından söz edilmemelidir diyen Fındıkoğlu da, ırkların karışmalarına delil olarak, en ilkel toplumlarda bile söz konusu olan dıştan evlenmeleri, savaş ve göçleri göstermektedir.¹⁷ Bu anlamda yazar milleti ırka -antropolojinin anladığı manada saf ırka- dayandırmamış, ırk kavramının, ancak bir sembol -aynı hislere sahip insan topluluğunun sembolü- şeklinde kullanılabileceğini ifade etmeye çalışmıştır.¹⁸

Saf ırk özelliklerine rastlamanın mümkün olmadığı görüşünde olan Ülken'e göre de "birçok milletler, bazan yüzlerce ırk dalının karışmasından doğmuştur".¹⁹ Aynı şekilde savaş, ticaret gibi karışım nedenleriyle herhangi bir milletin ırkını tayin etmek imkansız görmeyen İzzet de, ırk ile millet arasında hiçbir ilişki olmadığı görüşündedir.²⁰ Irka verilen önemin çoğunlukla ırk birliğinin, dil birliği anlamında görülmesinden kaynaklandığını ifade eden yazara göre, "dil ırk'a bağlı değildir. Dolayısıyla -millet'i dil yoluyla- ırk'a indirgemek istemek de başarısızlığa mahkûm bir teşebbüstür".²¹ Görüldüğü gibi, Gökalp ve onun gibi çoğu düşünür, milleti ırk kavramı ile belirlemedikleri gibi, millet anlayışında ırka, diğer un-

13 Gökalp, a.g.e., s. 226.

14 Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 17.

15 Sadak, *Sosyoloji*, s. 40.

16 Sadak, a.g.e., s. 40.

17 Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, "Irk ve Millet," C.H.P. Konferansları Serisi, kitap: 19, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, 1940, s. 23.

18 Fındıkoğlu, a.g.m., s. 24, 29.

19 Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji*, 2. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1943, s. 168.

20 İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, s. 76-77.

21 İzzet, a.g.e., s. 79-80.

surların yanında bir unsur olarak da yer vermemişlerdir. Gökalp'in bu değerlendirmesini Fındıkoğlu, düşünürde ırkçılığın (ırkçı bir yaklaşım tarzının) bulunmaması şeklinde yorumlamıştır.²²

B- Millet ve Kavim

Gökalp, Türkçülüğün Esasları²³ adlı kitabında *kavmi*, "aynı anadan, aynı babadan üremiş, içine hiç yabancı karışmamış kandaş bir zümre"²⁴ olarak tarif etmiş fakat söz konusu kavramı hep bu manada kullanmamıştır.²⁵ Daha eski tarihli olan Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak²⁶ adlı eserinde "dil ailesi" olarak ifade etmiş,²⁷ 1913-14 yılları arasında okuttuğu sosyoloji (o dönemdeki adıyla ilm-i içtima) derslerinde de "bir lisan ile konuşan fertlerin bütünü" olarak göstermiştir.²⁸

Görüldüğü gibi 1913-1918 dönemi yazılarında, kavimden lisanı aileyi anlamakta ve milleti de aynı lisanla konuşan zümre olarak tespit edip²⁹ kavim ve milleti aynı anlamda kullanmakta, bir "millet" aynı zamanda bir "kavim" demektir³⁰ ifadesiyle bunu açıkça belirtmektedir. 1923'de ise dil ailesi anlamında değil, kandaş bir zümre olarak ifade ettiği kavramın, milletten farklı manada olduğu sonucuna varmaktadır.³¹ Bu sonuca varırken, dayandığı nokta, tarih öncesi çağlarda dahi toplumların ırk bakımından olduğu gibi kavim bakımından da saf olmamaları düşüncesidir.³²

22 Z. Fahri Fındıkoğlu, Ziya Gökalp İçin Yazdıklarım ve Söylediklerim, İstanbul, Türkiye Muallimler Birliği Neşriyatı, 1955, s. 134.

23 Gökalp'in Türkçülüğünün Esasları adlı kitabı 1923 tarihlidir (Bkn. Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, 10. B., İstanbul, Varlık Yayınları, 1980, s. 397).

24 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 17.

25 Selahattin Ertürk Hocaoğlu, Türkçülük Nedir?, 4. B., Konya, Konya Ülkücü Gençlik Yayınları, 1971, s. 9.

26 Düşünür, 1913-1914 yılları arasında Türk Yurdu Dergisi'nde yayımlanan makalelerini ise 1918 yılında, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak adı altında kitap haline getirmiştir. Bkn. Uriel Heyd, Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri, çev. Cemil Meriç, 1. B., İstanbul, Sebül Yayınevi, 1980, s. 110.

27 Gökalp, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, s. 71.

28 Ziya Gökalp, Tamamlanmamış Eserler, haz. Şevket Beysanoğlu, C. I, Ankara, Ziya Gökalp Derneği Yayını, 1985, s. 35.

29 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziya Gökalp, İstanbul Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını, 1966, s. 131.

30 Gökalp, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, s. 71.

31 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 17-19.

32 Gökalp, a.g.e., s. 17.

C- Millet ve Coğrafya (Ülke)

"Coğrafya ve Millet" başlığı altında, coğrafyanın, milletin tarihinde esas alınıp alınamayacağını incelerken, onun coğrafya olarak ifade etmek istediği kavram ülke kavramıdır.³³ Aynı coğrafya parçası üzerinde yaşayan insanlar, aynı ülkede yaşayan insanlardır ve coğrafyaya dayanan millet tanımına göre, aynı ülkede oturanların tümü milleti oluşturur.³⁴ Oysa Gökalp bu tarifi, millet kavramını açıklamak için uygun olmadığı görüşündedir.³⁵ Bu düşüncesini açıklarken verdiği örneklerden biri İsviçre Ülkesi'dir. Ona göre bu ülkede Alman, Fransız ve İtalyanlar'dan oluşmak üzere üç millet yaşamaktadır ve bu ayrı milletlere sırf aynı coğrafya parçası üzerinde (aynı ülkede) yaşıyorlar diye millet adını vermek doğru değildir. Çünkü bu toplulukların dilleri ve kültürleri birbirinden ayrıdır.³⁶ Bazen bir ülkede birden fazla millet olabildiği gibi, bazen de bir millet birçok ülkeye dağılmış olabilir, dedikten sonra ikinci duruma örnek olarak Türkler'i göstermektedir.³⁷ Sonuç olarak ona göre üzerinde bir devletin egemenliği olan toprak parçasında yaşayan insanlar, sırf bu sebepten dolayı bir millet oluşturamamaktadırlar. İnsan topluluklarının milleti oluşturabilmeleri için aralarında ülke³⁸ birliğinden daha başka müşterek noktaların bulunması gereklidir.

D- Millet ve Siyasi Teşkilat (Devlet)

Gökalp aynı siyasi teşkilatın hakimiyeti altında yaşayan fertlerin milleti oluşturamayacağını ileri sürerken, Osmanlı siyasi teşkilatı olan, Osmanlı İmparatorluğu'nu örnek göstermiştir.³⁹ Osmanlı İmparatorluğu'ndan bahisle de Osmanlı Devleti'ni anlatmak

33 Gökalp, a.g.e., s. 19.

34 M. Nuri Özdeniz, "Ziya Gökalp ve Türkleşmek," Sosyoloji Konferansları, kitap: 14, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1976, s. 35.

35 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 19.

36 Gökalp, a.g.e., s. 19.

37 Gökalp, a.g.e., s. 19.

38 Gökalp, milletin aynı ülkede oturan insanların bütünü olmadığını ileri sürerken, ülke kavramını günümüz anlamında, devletin kurucu unsurlarından biri, -bir devlet egemenliği altındaki yeryüzü parçası- olarak kullanmıştır. Günümüz ülke anlayışı için bkn. Edip F. Çelik, Milletlerarası Hukuk, 2. Kitap, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s. 7; Ayferi Göze, Devletin Ülke Unsuru (Sınırları ve Devletle Olan Münasebeti), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1959, s. 5-8.

39 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 19.

istemmiş⁴⁰ ve bir imparatorluğun tüm vatandaşlarını tek bir millet olarak görmenin yanlış olduğunu söylemiştir.⁴¹

Onun aynı devlet hakimiyeti altındaki fertlerin, milleti oluşturup, oluşturmayacağına ilişkin görüşleri zaman içinde değişmiştir. 1909 tarihli bir makalesinde, “biz bir Osmanlı Milletine ... mensubuz”⁴² diyerek bir Osmanlı Milleti’nin varlığını kabul etmiş ve “millet, siyâsî bir nüfûza, yani bir “Devlet kuvveti”ne mâlik bir cemaattir. Binaenaleyh “Osmanlılık” mutlaka bir millettir”⁴³ sözleri ile de millet kavramını devlet kuvveti ile açıklamıştır. Bu dönemlerde Gökalp’in henüz Osmanlı Devleti’nden umut kesmediği ve amacının, varlığını sürdüren, Osmanlı Devleti içinde bulunan Türkler’e (Türk Kavmi diye ifade etmektedir) şahsiyetlerini kazandırmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşüncesi, “her unsurun kavmi bir lisanı, kavmi bir edebiyatı var. Türkler bu içtimaî mevcudiyetten, bu kavmi hayattan niçin mahrum olsunlar? Türkler bir devlet tesis ettikleri için kavmi lisanlarını, kavmi edebiyatlarını terk mi etsinler?”⁴⁴ sözlerinde açıkça görülmektedir. Daha sonraları, Osmanlı Devleti’ni (Toplumu’nu) bir millet olarak kabul eden ve milleti devletle açıklayan düşüncesinin, zamanın sosyal gerçeklerine uygun düşmediğini anlayarak bu fikrinden vazgeçmiş, “bir imparatorluğun bütün vatandaşlarını bir tek millet telâkki etmek büyük bir hatâdan ibârettir”⁴⁵ sözüyle bu konuya ilişkin değiştirmiş olduğu önceki fikirlerini hata olarak gördüğünü ifade etmeye çalışmıştır.⁴⁶

Millet ve siyasi teşkilat karşılaştırmasında, Gökalp’le aynı doğrultuda düşünce sahibi olan İzzet de “millet hayatı devlet hayatından ibâret değildir ... millet siyasete hâkim olmak ister, fakat siyâsetin mahkûmu ve onun meydana getirdiği birşey değildir”⁴⁷ diyerek fikrini ifade etmiştir.

40 Osmanlı İmaratorluğu’nu, devlet olarak gördüğü sonucuna, imparatorluğu devlet türlerinden biri olarak belirlemesinden ulaşılmaktadır. Bkn. Ziya Gökalp, Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri, s. 213; M. Tayyip Gökbilgin, “Ziya Gökalp’e Göre Halkçılık, Milliyetçilik, Türkçülük,” İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 205.

41 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 19.

42 Ziya Gökalp, Makaleler II, haz. Süleyman Hayri Bolay, 1. B., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 25.

43 Gökalp, a.g.e., s. 25.

44 Ziya Gökalp, a.g.e., s. 26.

45 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 19.

46 Gökalp, Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri, s. 226.

47 İzzet Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, s. 45.

E- Millet ve Ümmet

Gökalp, *ümme*tî, aynı dine ait fertlerin bütünü olarak tanımlamış ve bu tanımlamaya göre, yeryüzünde ne kadar din mevcutsa o kadar ümmet olduğunu söylemiştir.⁴⁸

1922 tarihli bir makalesinde, “Hristiyanların mecmuu bir ümmettir, Yahudilerin mecmuu bir ümmettir”⁴⁹ sözü ile tüm Hristiyanlar’ı da Müslümanlar gibi, tek bir ümmet olarak görmüş, 1923 tarihli diğer bir makalesinde ise, “Hristiyanlık âleminde, Katolikler ayrı bir ümmet, Protestanlar ayrı bir ümmettir”⁵⁰ sözleriyle, Hristiyanlığın itikatlar ve ibadetlerdeki derin farklılıklar nedeniyle iki ümmete ayrıldığını ileri sürmüştür. İslamiyette ise Şii ve Sünnî farklılaşmanın, siyasi ayrılıklardan ibaret olduğunu, bu iki zümre arasında itikat ve ibadetçe büyük farklar bulunmadığını, bu nedenle söz konusu iki mezhebin de İslam Ümmeti’ne dahil olduğunu söylemiş⁵¹ Hristiyanlığın ancak İslamiyetteki esasları takip ederek, Protestanlık adıyla yeni bir şekil aldığını da ifade etmiştir.⁵²

Gökalp’in militle ümmetin ayrı kavramlar olduğuna ve milletin ümmet demek olmadığına ilişkin fikrini ileri sürerken dayandığı nokta, ümmette müşterek olan hayatın sadece dinden ibaret olması, millette ise dinin yanında lisan, ahlak, hukuk, siyaset, güzel sanatlar, iktisat gibi müesseselerin de müşterek olmasıdır.⁵³ Bir ümmet içinde bu sayılan müesseseler farklı olabilir fakat millette müşterek olmalıdır.⁵⁴

F- Millet ve Herhangi Bir Cemiyet

Gökalp, ferdin (bireyin) kendisini ait olarak gördüğü herhangi bir cemiyetin, o kişinin gerçek milleti olamayacağı düşüncesindedir.⁵⁵ Burada cemiyeti⁵⁶ kendisine has belirli özellikleri olan insan toplumu olarak görmektedir ve eğer fert bu toplumun içinde doğmamış, terbiyesini (eğitimini) söz konusu toplumdan almamışsa, duyguları

48 Ziya Gökalp, Makaleler VII (Küçük Mecmua’daki Yazılar), haz. Abdülhalük Cay, 1. B., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 175; Baltacıoğlu, Ziya Gökalp, s. 66.

49 Gökalp, Makaleler VII (Küçük Mecmua’daki Yazılar), s. 175.

50 Gökalp, a.g.e., s. 155.

51 Gökalp, a.g.e., s. 155.

52 Gökalp, Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri, s. 282.

53 Gökalp, Makaleler VII (Küçük Mecmua’daki Yazılar), s. 175.

54 Gökalp, a.g.e., s. 175.

55 Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 20-21.

56 Gökalp çoğu yerde cemiyeti, millet anlamında kullanmıştır. Bkn. Gökalp, Makaleler VII (Küçük Mecmua’daki Yazılar), s. 176; Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 44; Baltacıoğlu, Ziya Gökalp, s. 56, 115, 150.

ile bu topluma bağlı değilse, ne kadar kendisini ait zannetse ve ne kadar da kendisini bu topluma bağlı saymakta hür zannetse de, aslında bu toplumun bir bireyi değildir. Duyguları, hisleri kendisini içinde yaşadığı (belki doğduğu) terbiyesini aldığı gerçek toplumuna bağlamaktadır ve birey bunun aksi şekilde davranmaya kalktığında mutsuz olacaktır.⁵⁷ “Ruhumuzun normal bir halde bulunabilmesi için, fikirlerimizin duygularımıza tamamiyle uygun olması lâzımdır”⁵⁸ diyen düşünür, duygularıyla belirli bir topluma (millete) bağlı olduğu halde, hür iradesi ile kendisine başka bir toplumu, millet olarak seçen kimsenin, duyguları ve iradesi birbirine uygun olamayacağından, bu kişinin normal bir hayat yaşayamayacağını, dolayısıyla kendisine millet olarak belirlediği ve ben bu milletin üyesiyim dediği toplumun da o kişi için millet olamayacağını anlatmaya çalışmıştır. Sonuç olarak ona göre millet –bireyin kendisini ait gördüğü herhangi bir cemiyet– olarak tarif edilemez.⁵⁹ Çünkü her birey zaten duyguları ile belirli bir millete aittir.⁶⁰

Görüldüğü gibi Gökalp'e göre millet, ne irki, ne kavmi, ne coğrafi, ne ümmetsel, ne de iradi bir grup değildir ve devlet kuvveti ile de açıklanamaz.⁶¹ O halde millet nedir? sorusunu yazar şöyle cevaplandırmaktadır; “millet, dilce, dince, ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur”⁶² ki millet, düşünürü göre duygu birliğini ifade eder.⁶³ Bu açıdan bakıldığında Gökalp'in millet anlayışının, diğer yazarların konuya ilişkin belirlemelerinden pek farklı olmadığı görülür. Anlaşıldığı gibi milleti, maddi değil manevi unsurlarda aramakta, “mânevi varlık maddi varlıktan önce gelir”⁶⁴ ifadesi ile manevi varlığı, maddi varlıktan önde gördüğünü anlatmaya çalışmaktadır. Tanımı yaparken manevi unsurlardan dini göz önünde bulundurmuş, fakat milleti sadece buna dayandırmamıştır. Aynı zamanda bireyin iradesinin de milleti belirleyemeyeceği görüşünü benimsemiştir. Coğrafya, ırk, siyasi teşkilat gibi unsurlara milleti dayandırmamış, bunlara millet tanımında diğer unsurların yanında da yer vermemiştir. Örneğin “gerçi atlarda şecere aramak lâzımdır; çünkü, bütün meziyetleri iç güdüye dayandığı ve bunlar ırsı olduğu için hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İn-

57 Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 20-21.

58 Gökalp, a.g.e., s. 20.

59 Gökalp, a.g.e., s. 20-21.

60 Gökalp, a.g.e., s. 20.

61 Gökalp, a.g.e., s. 16-21.

62 Gökalp, a.g.e., s. 22.

63 Gökalp, a.g.e., s. 21.

64 Gökalp, a.g.e., s. 22.

sanlarda ise, ırkın sosyal vasıflara hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir”⁶⁵ sözü ile millet tanımında ırka yer olmadığını göstermiştir. Onun millet tanımı, din, dil, ahlâk ve güzellik duygusuna yani manevi unsurlara dayanmaktadır ki bunların hiçbirini tek tek almayarak birleştirmiş ve millet kavramının ne olduğunu bu şekilde belirlemiştir. Gökalp'in bu şekilde belirlediği millet tanımı, zamanla geliştirdiği bir tanımdır. Zira daha eski tarihli makalelerinde milleti, sadece “dil” faktörü ile açıklamaya çalıştığı, aynı dili konuşan insanların toplamı şeklinde tarif ettiği⁶⁶ ve söz konusu yazılarında dili “din, ahlâk, hukuk, ekonomi, güzel sanatlar gibi bütün sosyal faaliyetlerin tek cevheri”⁶⁷ olarak ifade ettiği görülmektedir. Oysa millet açıklamasında, din, ahlâk, güzel sanatlar gibi olguların önüne-temeline- koyduğu dilin, bu şekilde kullanımına devam edip, millet belirlemede onu tek unsur olarak görmeyi yerine, din, ahlâk, güzellik duygusu unsurlarının yanında, diğer bir unsur olarak tespit etmiştir.⁶⁸ Dilin millileştirilmesinden bahsederken, Hristiyan milletlerin ilerlemiş bir geleceğe ulaşmalarının temelinde, dillerini millileştirmekle işe başlamalarını görmüştür.⁶⁹ Ona göre “dilinin bağımsızlığı, milli bağımsızlığın ilk adımıdır. Bir kavim, milli dilini sevmekle ve milli edebiyatını bir dil üzerine kurmağa başlamakla, kurtuluş vaadini almış demektir”.⁷⁰ Bu fikirlerden hareketle “bizim için de en güzel görünen dil türkçedir”⁷¹ demiş ve milli dil olarak da İstanbul Türkçesi'ni kabul etmiştir.⁷² Türk kökünden gelmeyen kelimelerin, halkın diline girmiş olup olmamasına bakılmaksızın, Türkçe'den atılıp, yerlerine Türkçe kökten gelme kelimelerin alınmasından yana olan tasfiyecilerin (arı Türkçeciler'in) görüşlerini kabul etmeyerek,⁷³ dilde Türkçülüğün ilkelerini özetle şu şekilde belirtmiştir:

- 1) Millî dili oluşturabilmek amacıyla, Osmanlı dili hiç yokmuş gibi bir tarafa atılarak, İstanbul halkının bilakis İstanbul hanımlarının, konuştukları gibi yazılacak, böylece İstanbullu hanımların konuşma dili yazı dili haline getirilerek millî dil ortaya çıkartılacaktır.⁷⁴

65 Gökalp, a.g.e., s. 23.

66 Gökalp, *Türkçülük İslamlaşmak Muasırlaşmak*, s. 33, 65, 66, 71.

67 Gökalp, a.g.e., s. 74.

68 Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 22.

69 Gökalp, *Türkçülük İslamlaşmak Muasırlaşmak*, s. 78.

70 Gökalp, a.g.e., s. 78.

71 *Türkçülüğün Esasları*, s. 131.

72 Gökalp, a.g.e., s. 113.

73 Gökalp, a.g.e., s. 121.

74 Gökalp, a.g.e., s. 138.

- 2) Halk dilinde Türkçe eş anlamlıları bulunan, Arapça ve Farsça kelimeler atılacak, anlamsal bakımdan küçük bir farkı olanlar dilde muhafaza edilecektir.⁷⁵
- 3) Halk diline geçmiş olup, söyleniş ve anlam bakımından, hatalı (yanlış) olan, kurallara uymayan Arapça ve Farsça kelimeler, bozulmuş şekilleriyle Türkçe sayılacaktır.⁷⁶
- 4) Eski kelimeler diriltilmeye çalışılmayacaktır.⁷⁷
- 5) Yeni terimler arandığında, önce halk dilindeki kelimelere bakılacak, bulunmadığı takdirde, Türkçenin gramer kurallarıyla yeni kelimeler, buna da imkan bulunmadığında Arapça ve Farsça'dan –tamlama şeklinde olmaksızın– yeni kelimeler kabul edilerek, bazı devirlerin ve mesleklerin özel durumlarını gösteren kelimelerle, tekniklere ait alet isimleri yabancı dilden aynen alınacaktır.⁷⁸
- 6) Arapça ve Farsça'nın kip, edat ve tamlamaları dilimize sokulmayacaktır.⁷⁹
- 7) Türk Halkı'nın bildiği ve kullandığı her kelime, Türkçe olarak kabul edilecektir.⁸⁰
- 8) İstanbul Türkçesi, yeni Türkçe'nin temeli olduğundan, başka Türk lehçelerinden, kelime, kip, edat, tamlama kuralları alınamaz. Fakat bu lehçelerin derin bir şekilde incelenmesine de gerek vardır.⁸¹
- 9) Eski Türk müesseselerinin isimleri terim olarak kalacaktır.⁸²
- 10) Yeni Türkçe'nin bu ilkeler ışığında bir sözlüğü ve grameri oluşturulmalıdır.⁸³

Dilde Türkçülüğü takiben Gökalp'in üzerinde durduğu bir başka konu da estetik Türkçülüktür ki estetik Türkçülük Türk toplumunun militleşmesinde diğer faktörlerin yanında bireylerin, duygusal yönden birlikteliklerinin göstergesi olacaktır. Onun estetik Türkçülüğünün temeli, her millette güzellik anlayışının başka olduğuna ilişkin düşüncesine dayanmaktadır.⁸⁴ Ona göre her

75 Gökalp, a.g.e., s. 138.

76 Gökalp, a.g.e., s. 138.

77 Gökalp, a.g.e., s. 138.

78 Gökalp, a.g.e., s. 138.

79 Gökalp, a.g.e., s. 139.

80 Gökalp, a.g.e., s. 139.

81 Gökalp, a.g.e., s. 139.

82 Gökalp, a.g.e., s. 139.

83 Gökalp, a.g.e., s. 139.

84 Gökalp, a.g.e., s. 145.

milletin milli bir zevki vardır; eğer bundan uzak düşmüşse sanat sahasında yaptığı şeyler taklitten ibaret kalır.⁸⁵ Bu nedenle estetik sahada yükselmek isteyen millet her şeyden evvel milli zevkini bulmaya çalışmalı, bunun için de halka doğru gitmelidir.⁸⁶ Fakat hakiki sanat için bu millileştirme yeterli değildir; aynı zamanda işlenmesi, güzel sanatların milletlerarası ustaları olan dâhilerden zevk dersleri alınması gereklidir.⁸⁷

Düşünürün millet anlayışından yola çıkılarak, Türk Milleti ile ifade edilenin, dilde, dinde, ahlâkta, güzellik duygusunda ortak olan, aynı terbiyeyi almış fertlerin meydana getirdiği topluluk olduğu, Gökalp tarafından Türkçülüğün bu şekilde belirtilen Türk Milleti'ni yükseltmek anlamında kullanıldığı söylenmelidir.

Bir dönem Türkçüler tarafından, yükseltmek istenen bir *Türk Milleti*'nin olup olmadığı tartışılmıştır ki Tunaya bu durumu, "tarihde eşi olmayan ... acıklı hal"⁸⁸ şeklinde ifade etmiştir. Gökalp'e göre de "tarihte bu acıklı duruma ikinci bir örnek daha bulunamaz".⁸⁹

Türkçülük akımı ise, özellikle II. Meşrutiyet döneminde hız kazanmış, Osmanlı Devleti içindeki gayri müslimlerin ve kendilerini "Türk" olarak ifade etmek istemeyen Müslüman toplumların milliyetçilik hareketlerine (kendi milletlerini oluşturma, kendi varlıklarını Osmanlı Devleti'nden ve onun kurucu unsuru Türkler'den ayrı olarak sürdürme isteklerine) tepki olarak doğmuş, Gökalp'in sistemleştirdiği, bilimsel temellerine oturduğu, Türk Milleti'ne kendi şahsiyetini tekrardan kazandırma ve böylece onun maruz kaldığı aşağılanmalara [ki Tunaya tarafından "itilip kakılma" olarak ifade edilmiştir]⁹⁰ ve kişilik bunalımlarına son vererek, diğer gelişmiş milletler seviyesine getirip, o dönemde içinde bulunduğu gerek askeri, gerek sosyal acizlikten kurtarma amacı güden düşünceler ve bunların sosyal hayata, hangi yollardan geçirileceğine ilişkin fikir akımıydı. Tunaya bu fikir akımında Gökalp'in önemini "Ziya Gökalp Osmanlı [fikir] hayatının uzun zamandır unuttuğu bir teamülü canlandırmakta ve bir ekol kurmaktadır"⁹¹ sözleri ile vurgulamıştır.

85 Gökalp, a.g.e., s. 148.

86 Gökalp, a.g.e., s. 149.

87 Gökalp, a.g.e., s. 149.

88 Tarık Zafer Tunaya, "Âmme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Ceryanları," (Basılmamış Tez), İstanbul 1948, s. 154.

89 Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, s. 38-39.

90 Tunaya, "Âmme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Ceryanları," s. 148-149.

91 Tunaya, a.g.e., s. 142.